
JONATHAN SACKS' INTERPRETATIE VAN EXODUS IN TIJDEN VAN CORONA

HET VACCIN VAN DE HOOP

JAN JORRIT HASSELAAR

Rabbi Sacks [jeducationworld.com]

HET IS EEN VROLIJKE BOEL VOOR HET RAAM VAN MIJN VADER IN HET VERPLEEGHUIS. DE VOGELS VLIEGEN AF EN AAN EN LATEN HUN GEZANG HOREN. GISTEREN, 19 MAART 2020, BESLOOT HET KABINET DAT BEWONERS VAN VERPLEEGHUIZEN NIET MEER BEZOCHT MOCHTEN WORDEN VANWEGE CORONA. MIJN MOEDER HEEFT VERVOLGENS EEN VOGELHUISJE VOOR HET RAAM GEZET. DE PINDAKAAS EN PINDA'S DAARIN HEBBEN GROTE AANTREKKINGSKRACHT OP DE VOGELS. DE VOGELS NEMEN ZO WAT VAN ONZE TAKEN OVER, NU WIJ NIET BIJ HEM KUNNEN ZIJN.

We zijn een paar weken verder. De conditie van mijn vader is verder verslechterd, onafhankelijk van Corona. Ook zijn de eerste testen van Corona in het verpleeghuis afgenomen. We hebben daarom als familie besloten onze echtgenoot en vader naar huis te halen. We willen niet het risico lopen dat hij geïsoleerd komt te liggen in zijn laatste fase. Terwijl ik dit opschrijf, besef ik dat we in de gelukkige omstandigheid zijn om dit te kunnen doen. Mijn gedachten gaan uit naar hen die in zorginstellingen wonen en zij die kind, partner, ouder of vrienden daar hebben. Ondanks de enorme inzet van het zorgpersoneel, is het verdriet heel groot.

Wonderwel

Hier, in de thuissituatie, zie ik hoe zin en perspectief gecreëerd worden in een situatie die geheel anders had kunnen uitpakken. Ondersteund door thuiszorg en huisarts lukt het wonderwel goed om pa thuis te verzorgen. In de voorkamer ligt hij niet in isolement, zoals in het verpleeghuis had kunnen gebeuren, maar is hij omgeven met liefde en aandacht. Met enige regelmaat kijken kinderen en kleinkinderen om het hoekje, leggen in de achterkamer een puzzel, voetballen buiten en eten na afloop mee rondom het bed. Mijn vader eet dan vooral stukjes haring, een boterham zacht gemaakt in de magnetron en hij verrast ons af en toe met een hapje zuurkool of de vraag naar patatjes. Wat een afschuwelijke tijd had kunnen worden, is mooie en kostbare tijd.

Verbleken

Op het nieuws zie ik dat ook de grote wereld door gaat. Elke dag komen de frontberichten door en het kabinet houdt met regelmaat een persconferentie. Het Internationaal Monetair

Fonds (IMF) laat in zijn halfjaarlijkse prognose zien hoe de economie in de eurozone flink lijkt te gaan lijden onder Corona. Voor Duitsland wordt 7% krimp van de economie verwacht, voor Frankrijk 7,2%, voor Nederland 7,5% en Italië wordt met een teruggang van 9,1% het zwaarst getroffen. Deze abstracte getallen staan voor bedrijven, winkels en horeca, die in dorpen en steden zijn stilgevallen. Verwachtingen doen de ronde dat de financiële crisis van 2007-2008 verbleekt bij wat de wereldeconomie nu doormaakt. Na de Grote Depressie van de jaren '30 spreekt men over de Great Lockdown van 2020. De toekomst zal het leren.

Maakbaar

De Coronacrisis doet ons eens te meer beseffen dat samenleving, economie en toekomst niet maakbaar en voorspelbaar zijn, maar kwetsbaar

en radicaal onzeker. Economen wijzen op radicale of fundamentele onzekerheid rond prognoses. Er is onzekerheid over het verloop van de pandemie zelf, maar ook over de effectiviteit van

het beleid om de gevolgen te bestrijden. Er zijn ook allerlei andere variabelen, van gedragsveranderingen van mensen en de verstoring van internationale productieketens van bedrijven, tot de toestand op de financiële markten. Robert Shiller, Nobelprijswinnaar economie 2013, stelt daarop dat er geen sprake is van één, maar van twee pandemieën. De eerste pandemie is die van COVID-19. De tweede pandemie is angst voor de consequenties van COVID-19. De twee pandemieën vallen niet samen, maar zijn wel gerelateerd. De angst voor het virus kan de angst voeden voor verliezen in economie en samenleving. Specialisten zijn hard op zoek naar een vaccin voor het eerste virus, maar een vaccin voor het tweede virus is ook zo eenvoudig nog niet.

Bevrijding

Nu synagogen en kerken gesloten zijn, is het makkelijk te vergeten dat de uitbraak van Corona samenvalt met Pesach en de tijd van Pasen (de tijd tot Pinksteren). Juist in deze tijd worden we uitgenodigd in gesprek te gaan met het aloude verhaal van de Exodus. In eerste instantie lijkt het verhaal te gaan over een god die met 10

plagen de slaven uit Egypte bevrijdt. Oftewel, het lijkt te gaan over een almachtige God die het werk voor ons mensen doet. Wat zouden we in tijden van Corona graag zo'n god hebben, een leider die ons van alles bevrijdt.

Reis

Jonathan Sacks, toonaangevend Brits intellectueel en voormalig opperrabbin van Groot-Brittannië, stelt dat dit een oppervlakkige lezing van het verhaal is. In zijn commentaar op Exodus, in het Nederlands *Exodus: boek van de bevrijding*, laat hij zien dat er in de Exodus een verborgen tegenverhaal zit. Er is het gedeelde lijden van de slaven in Egypte. Zij zijn *people of fate*. Zij worden gedwongen de farao te dienen en zijn zelf minder waard dan de stenen van de Pyramides, die zij moeten bouwen. Mozes wordt geroepen om met de slaven op reis te gaan, een radicaal onzekere toekomst in. Er is echter de belofte dat het mogelijk is een nieuwe samenleving te bouwen, waarin niet alleen de farao kind van God is, maar ieder mens.

Bouwstenen

Het fundament van deze samenleving zijn de bouwstenen van geloof, hoop en liefde. Sacks benadrukt dat geloof (*faith*) niet gaat over je handtekening zetten onder een set van geloofswaarheden, maar over je vertrouwen stellen in een weg van liefde, waarin mensen geen middel zijn om een doel te bereiken, maar gezien worden als waardevol, ongeacht prestaties of wie je bent. Het Exodus verhaal wordt daarmee een verhaal van *people of faith*, mensen die zich niet laten definiëren door gedeeld lijden, maar door wie zij met en voor elkaar willen zijn. Uit de crisis kan er zo een nieuwe samenleving geboren worden, waarin nieuwe en creatieve verbindingen worden gelegd en mensen meer mens worden.

Vaccin

Terwijl het zoeken naar een vaccin tegen COVID-19 doorgaat, wordt zo al wel een vaccin tegen de consequenties van CoCOVID-19 zichtbaar. Te midden van corona laat het Exodusverhaal het licht vallen op een vaccin van hoop uitgedrukt in vertrouwen in daden van liefde en solidariteit, groter dan liefde en solidariteit voor jezelf of de eigen groep. Daden van liefde van dokters, verpleegkundigen, leraren en captain Tom worden zichtbaar in

Het fundament van deze samenleving zijn geloof, hoop en liefde

het nieuws. Andere daden van liefde, bijvoorbeeld in de thuissituatie, blijven veelal onzichtbaar, maar zijn niet minder waardevol. Een dergelijk vaccin houdt ons wel de spiegel voor als Nederland of we niet meer solidair moeten zijn voorbij de eigen groep, bijvoorbeeld met de zwaar getroffen landen in Zuid-Europa en de vluchtelingenkinderen in de kampen in Griekenland.

Future proof

Op het moment van schrijven worden de eerste stappen gezet om het sociale verkeer op scholen, in sport en economie weer op te starten. Er klinken geluiden om in deze fase samenleving en bedrijfsleven anders in te richten, zodat er nieuwe verbindingen kunnen ontstaan en er een samenleving kan ontstaan die *future proof* is. Zo heeft Schiphol voorgesteld om het aantal vluchten geleidelijk weer op te voeren over een periode van drie jaar, zodat de belangen van bewoners van omringende gemeenten en het klimaat meegenomen kunnen worden. Een dergelijk geluid over een sociale en duurzame economie klinkt ook als het gaat om de discussie over de voorwaarden voor overheidssteun aan bedrijfsleven.

Pilletje

Het vaccin van hoop ontleend aan de Exodus is geen naïeve uitnodiging tot een betere wereld. Dit vaccin ziet verandering niet als een pilletje of een injectie, een *quick fix* dat gemakkelijk gerealiseerd kan worden. Dit vaccin ziet het vormgeven van fundamentele en blijvende veranderingen in mens, organisatie en samenleving als een tocht door de woestijn, waarin met vallen en opstaan, een ander soort samenleving kan worden vormgegeven. Om de weg niet kwijt te raken en de hoop niet te laten overwoekeren door angst, opportunisme en status quo, is volgens Sacks het instituut van een publieke Sabbat cruciaal in dit proces van verandering. Deze publieke Sabbat is een soort reguliere werkplaats van hoop waarin mensen, dikwijls met conflicterende belangen en zienswijzen, stap voor stap samen bouwen aan vertrouwen en verantwoordelijkheid leren nemen voor een gedeelde toekomst. Het is een werkplaats van resetten, opnieuw inspiratie opdoen en concrete stappen vooruitzetten.

Vieringen

De notie van Sabbat roept associaties op met de christelijke viering. In deze tijd van Corona hebben christelijke gemeenschappen hun vieringen online vormgegeven. Ook zijn er diverse creatieve initiatieven vormgegeven die goed zichtbaar of luid hoorbaar zijn in de samenleving. Zo zijn daar de 'klokken van hoop', geïnitieerd door de Rotterdamse Oud-Katholieke Paradijkerk. Deze klokken klinken op woensdagavond door het hele land als teken van hoop, troost, steun en verbinding. Vanuit de Protestantse Kerk in Heerenvveen kwam een ander mooi initiatief, namelijk rode vlaggen en posters met de woorden 'Houd moed, heb lief!', geïnspireerd op het gedicht van de liefde uit 1 Korinthe 13.

Klokken van hoop

Nu de maatregelen rondom Corona langzaam versoepelen, verkennen ook kerken mogelijkheden open te gaan in een anderhalve meter-samenleving. Een optie is om een soortgelijke draad als van voor Corona weer op te pakken. Een andere optie is om, net als Schiphol, vieringen langzaam op te starten en daarbij vragen te stellen als: Wat zien we in deze tijd van corona? Wat missen we? Wat leren we? Waar willen we op blijven inzetten? De klokken van hoop zijn blijkbaar niet iets waar kerken op willen blijven inzetten. Op 29 april jl hebben ze voor het laatst geluid. Het is echter niet zo dat de samenleving nu minder hoop, moed en liefde nodig heeft. Corona is nog niet voorbij en moeilijke vragen rondom transitie landbouw en klimaatverandering wachten alweer. Ook in onze kleine levens kunnen we dikwijls wel wat hoop, moed en liefde gebruiken. De vraag is dan ook of het mogelijk is iets van de liefde en solidariteit, de afgelopen tijd zo ruimschoots zichtbaar, vast te houden en verder uit te bouwen, ook voorbij de eigen groep. Het perspectief van hoop ontleend aan het werk van Sacks, daagt uit om daartoe werkplaatsen van hoop in het hart van de samenleving te creëren. Deze werkplaatsen zijn niet slechts voor een select clubje van gelovigen, maar voor en van alle betrokkenen, inclusief de vogeltjes voor het raam van mijn vader.

JAN JORRIT HASSELAAR IS ECONOOM EN THEOLOOG. HIJ COÖRDINEERT HET AMSTERDAM CENTRE FOR RELIGION & SUSTAINABLE DEVELOPMENT (VU)